

Милинко Врачар

Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране

Јованка Шарановић*

Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране

ТРАНСФОРМАЦИЈА РАТА НА РАЗМЕЂУ 20. И 21. ВЕКА

Сажетак

Настанак нових теорија о рату или адаптација старих уобичајена је пракса како би се објасниле значајне промене карактеристика оружаних сукоба у одређеним историјским периодима. Тиме је трансформација рата на прелазу два века потврда овакве праксе с обзиром на појаву нових теорија попут „нетројствени рат“, „нови ратови“, „ратови четврте генерације“ или „хибридно ратовање“. Међутим, и многе друге теорије су коришћене са истом намером јер, условно речено, друга половина 20. века представља период револуционарних промена у свим сферама друштвеног живота, укључујући и војну. Под утицајем тих промена трансформација рата добија замах успостављањем биполарног глобалног поретка и одвијањем хладног надметања супер сила. Овај период се, условно, може одредити као прва фаза промене карактеристика оружаних сукоба након завршетка Другог светског рата. Током униполарног и почетком мултиполарног периода међународних односа трансформација рата пролази кроз наредне две фазе одвијања. Разматрајући битне промене карактеристика оружаних сукоба током наведених периода аутори настоје да идентификују најзначајније факторе који су до тих промена довели.

Кључне речи: трансформација рата, теорија о рату, биполаризам, униполаризам, мултиполаризам

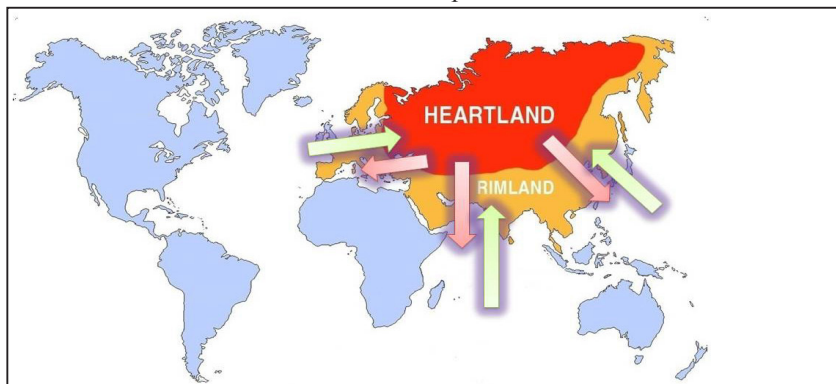
1. ГЕОПОЛИТИЧКА ПОЛАЗИШТА ТРАНСФОРМАЦИЈЕ РАТА

Кључну улогу у настанку актуелне трансформације рата имала су два послератна процеса која су се упоредо одвијала у међународној

* jovanka.saranovic@mod.gov.rs

арени. Први је индиректно надметање суперсила за глобалну доминацију преко ванблоковских земаља као последице дубоких друштвених промена насталих у послератном периоду. Оне су узроковане, првенствено, утицајима процеса глобализације и техничко-технолошког развоја и временом су довеле до настанка бројних ограничења употребе војне силе у међународним односима. Институционално спровођење међународног ратног права, повећање животног стандарда и, последично, опадање ратничке етике у високо развијеним друштвима, снажан утицај јавног мњења (бирачког тела) на доносиоце политичких одлука у западним демократијама, општа неприхватљивост и осуда колонијалне власти и освајачких ратова, висока цена вођења рата и контроле освојених територија а, првенствено, ограничење услед страха од катастрофалних последица употребе нуклеарног наоружања, смањиле су вероватноћу директне војне конфронтације суперсила као и покретање освајачких ратова.¹ Као резултат наведених и других ограничења, у свету је завладао „дуги мир“, односно најдужи период у савременој историји у коме није било ратова између најмоћнијих земаља. Међутим, овакав однос био је само привид јер, како износи Миршајмер, „велике силе, које обликују међународни систем, непрестано се надмећу за моћ што их стално наводи да проналазе прилике за промену расподеле светске моћи у своју корист“.²

Слика 1: Просторни приказ *Heartland–Rimland* дихотомије током Хладног рата

Извор: Слика преузета и прерађена из: Mateusz Ambrozek, „*Pekanie Rimlandu*“ *jako sposob rywalizacji hegemonicznej*, Internet, <http://geopolityka.net/mateusz-ambrozek-pekание-rimlandu-jako-sposob-rywalizacji-hegemonicznej/>, 02/11/2017.

- 1) Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, JP Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010, стр. 14-21; Džozef S. Naj, *Paradoks američke moći: Zašto jedina supersila ne može sama*, BMG, Beograd, 2004, стр. 25.
- 2) Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Izmenjeno i dopunjeno izdanje, Čigoja štampa, Beograd, 2017, стр. 29-31.

У другој половини 20. века, упркос резултатима глобализације, геономија није успела да замени геополитику. Према Степићу, „геополитичка структура света након Другог светског рата наставила је да функционише на основама телурократско-тала-сократског антагонизма, односно *Heartland–Rimland* дихотомије, у којој су САД и њени савезници из структуре *Rimland*-а настојали да што ефикасније и потпуније окруже *Heartland*, потискујући га ка унутрашњости евроазијског копна док су СССР и други чиниоци из структуре *Heartland*-а настојали да преко *Rimland*-а изађу на топла мора. Наставком надметања континенталне и маритимне моћи, Други светски рат се продужио у виду тзв. Хладног рата САД и СССР, а простор *Rimland*-а је представљао арену за њихово одмеравање снага“.³

За америчку глобалну доминацију од пресудног значаја била је контрола *Rimland*-а, чија је глобална стратегијска улога да *Heartland* (СССР) држи у окружењу и не дозволи тој „моћи копна“ да приступи океанским обалама и акваторијама, те на тај начин угрози успостављену америчку „моћ мора“.⁴ Стога је у историјском континуитету, овај лучни приобални простор дуж евроазијског обода, имао кључни геостратегијски значај за силе мора, односно атлантисте (Велику Британију и САД), у постизању светског примата јер, према Спајкмену, „онај ко контролише *Rimland*, влада Евроазијом; ко влада Евроазијом, контролише судбину света“.⁵ (Слика 1).

Други процес је наставак деколонизације и коначног демонтажа европских империја који је у периоду Хладног рата довео до стварања низа независних али нестабилних држава које су чиниле већину ванблоковских земаља. Оне су назване и земљама Трећег света како би се означио растући број слабо развијених постколонијалних држава које нису биле сврстане у два супротстављена војно-политичка блока. Поред економских оне су биле суочене и са низом других проблема попут неизграђености институција, кризе идентитета, религијских, етничких, класних и других антагонизама. Нестабилност, конфликтни потенцијал и геостратегијски значај ових земаља, посебно оних у зони *Rimland*-а, допринели су томе да су оне по добијању независности, ипак, и даље остале у фокусу великих сила и изложене њиховим утицајима.

3) Миломир Степић, *Геополитика: Идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 279-280.

4) Миломир Степић, „Геополитичност ширења Европске уније и положај Србије“, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2010, Институт за политичке студије, Београд, стр. 20-21.

5) Nicholas Spykman, *The Geography of the Peace*, Brace & Co, New York, 1944, стр. 43.

Интеракција наведених процеса у другој половини 20. века резултирала је низом унутрашњих сукоба у земљама Трећег света иза којих су, по правилу, стајале суперсиле. Вођене интересима у ери нуклеарне опасности САД и СССР су морале да пронађу алтернативне путеве за остваривање својих стратешких амбиција које су на обе стране, у основи, биле исте – „остваривање глобалније доминације која је могла бити постигнута једино наношењем пораза супротној страни“.⁶ Како су европске земље већ на самом почетку Хладног рата биле јасно диференциране на америчку и совјетску интересну сферу, решење је пронађено у индиректном надметању суперсила кроз остваривање утицаја у земљама Трећег света. У постизању стратешких амбиција у том простору, САД и СССР су користиле читав спектар инструмената „тврде“ и „меке“ моћи попут политичких, економских, културних али и војних ангажујући се, између осталог, у тзв. прокси ратовима. Тиме је по први пут, након готово пет векова, попреште сукоба великих сила измештено са европског континента у друге делове света – Африку, Латинску Америку али, због геостратегијског значаја, тежишно у простор азијског дела *Rimland*-а кога су чинили Персијски залив са Ираном и Ираком, Авганистан и Индијски „потконтинент“, Индокина и др.

У сенци нуклеарне опасности, овакво надметање постало је константа савремених оружаних сукоба јер су на тај начин суперсиле покушавале да „максимизирају своје интересе истовремено вешто избегавајући ризик од ескалације директног сукоба са својим геополитичким ривалом“.⁷ Ратови у азијском делу *Rimland*-а, Кореја (1950–1953), Вијетнам (1955–1975) и Авганистан (1979–1989), представљали су сасвим јасну потврду овакве хладноратовске праксе Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Услед деловања бројних ограничења употребе војне силе њихова инволвираност у наведеним и другим унутрашњим сукобима у простору Трећег света, није имала за циљ освајање и контролу територија тих земаља већ пружање директне или индиректне подршке једној од сукобљених страна преко које су могле да остваре утицај, истовремено спречавајући свог геополитичког ривала у истој намери.

6) Тодор Мирковић, *Стратегије и доктрине суперсила и блокова*, ВИЗ, Београд, 2003, стр. 11.

7) Andrew Mumford, *Proxy Warfare*, Polity Press, Cambridge, UK, 2013, стр. 3.

2. ТРАНСФОРМАЦИЈА РАТА У БИПОЛАРНОМ ПОРЕТКУ

Природа „хладног“ надметања суперсила преко земаља Трећег света узроковала је значајну трансформацију рата током биполарног глобалног поретка. Класичан рат између суверених држава готово да је нестао док је грађански рат, у чистом облику, постајао све ређи. Било је све теже одредити где завршава грађански а где започиње међународни рат. Настао је нови облик унутрашњих сукоба у којима је, или с једне или с друге стране, или чак с обе, била умешана бар једна суперсила или друга инострана држава. Другим речима, од почетка Хладног рата није било грађанског рата који није прерастао у међународни или је то већ био од самог почетка. Грађански рат је неретко представљао повод за започињање међународног рата а понекад је био његов резултат.

Наведене и друге карактеристике хладноратовских оружаних сукоба разликовале су се од оних из доба модерне на којима је утемељена класична теоријска мисао према којој рат, у најужем смислу, представља политички мотивисан оружани сукоб између суверених држава а чији су носиоци регуларне војне снаге.⁸ Овакво поимање рата утемељио је почетком 19. века пруски војсковођа и теоретичар Карл фон Клаузевиц што је, иначе, било становиште политичких и интелектуалних лидера још током 17. и 18. века. Оно се, у нешто измењеном облику, одржало све до данашњих дана. У том контексту, на прелазу 20. у 21. век, настале су суштинске теоријске потешкоће у разматрању савремених оружаних сукоба што је условило настанак нових теорија и употребе нових термина. Њима је покушано да се објасни трансформација рата пружањем одговара на питања ко води савремене ратове, како се они воде, зарад чега се воде и по чему су одговори на наведена питања другачија у односу на одговоре који су везани за ратове из доба модерне.

Тако је крајем 1980-тих година, дакле пред сам крај Хладног рата, започета шира дебата о трансформацији рата унутар западних академских и војних кругова. Затечени у међупростору, у коме класична теорија није могла у потпуности да објасни постојећу праксу, теоретичари су сукобили мишљења о њеној адекватности у разматрању суштине савременог рата. Једна група њих, заступници модерног промишљања попут Кревелда, Линда, Хемса и других, сматрала је да су постојећа знања о природи рата фундаментално мањкава и укорењена у застарелој или погрешној клаузевицевској слици света.

8) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951, стр. 41-56.

За разлику од класичних, у савременим сукобима, управо због њиховог унутрашњег карактера, барем једна страна у сукобу била је недржавни односно „ирегуларни“ актер. Термин „ирегуларан“ је коришћен како би се направила јасна дистинкција у односу на „регуларне“ државне војне снаге. Тиме је спецификум хладноратовских сукоба у односу на класичне био садржан у чињеници да је у њима, поред регуларних војних снага, било све веће присуство недржавних актера попут етничких, религијских, класних, идеолошких и других колективитета али и самог цивилног становништва. Оспоравајући клаузевицевско виђење рата као сукоба искључиво регуларних војних снага суверених држава, ирегуларна компонента савремених оружаних сукоба била је полазиште Кревелдове теорије „нетројственог рата“ која је заступала став да рат није само инструмент државе већ се он може водити и од стране народа, односно герилаца, побуњеника, терористичких организација итд.⁹

Тренд повећања цивилне и ирегуларне компоненте довео је до „нелинеарности“ као карактеристике савремених оружаних сукоба која их је значајно разликовала од оних из доба модерне. За разлику од традиционалних фронтних сукоба из доба Наполеонових ратова, Првог и Другог светског рата, бојно поље савремених сукоба прелило се у урбане средине бришући тиме раније јасно постављену границу између фронта и позадине, војника и цивила, борца и неборца. Временом, убрзаним развојем информационо-комуникационе технологије у последњим деценијама 20. века, бојно поље је изгубило и своју јасну физичку димензионисаност, те су се савремени сукоби све више одигравали у информационој и медијској сфери. Тиме је циљ рата престао да буде освајање територије непријатеља већ тежишно борба за његове умове, на чему је заснована Линдова и Хемсова теорија „ратова четврте генерације“.¹⁰

Поред „ирегуларности“ и „нелинеарности“, кључна карактеристика савремених оружаних сукоба била је и изражена „асиметричност“. За разлику од периода модерне која је обележена, условно речено, симетричним сукобима између држава приближно једнаке војне моћи, током Хладног рата одвијали су се сукоби у којима је био изражен диспаритет војне моћи између зараћених страна. Услед значајног техничко-технолошког развоја у другој половини 20. века дошло је до продубљивања јаза између великих сила и земаља Трећег света са аспекта развоја и примене нових

9) Срђан В. Старчевић, Срђан Благојевић, „Кревелдов спор са Клаузевицем – да ли је смисао рата политички?“, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2017, Институт за политичке студије, Београд, стр. 121.

10) William S. Lind *et al.*, „The Changing Face of War: Into the Fourth Generation“, *Marine Corps Gazette*, October 1989, стр. 22.

војних технологија. Последишно, индиректно надметање великих сила преко ових земаља довело је до тога да су оне за противника имале компаративно далеко слабијег учесника у сукобу.

Током Хладног рата асиметричан однос зараћених страна проузроковао је прилагођавање слабије стране јачем противнику применом неконвенционалних метода ратовања попут гериле и побуњеништва. Овакве „асиметричне“, „ирегуларне“, „нелинеарне“, односно „нетрадиционалне“ форме ратовања, изазивале су и оспориле конвенционалну војну супериорност великих сила која се показала недовољно ефикасном за остваривање њихових стратешких амбиција у земљама Трећег света на шта јасно указују војни неуспеси САД и СССР у сукобу са знатно слабијим војним снагама Вијетконга у Вијетнаму и талибанског покрета и Авганистану.¹¹ Истоветно је било и у сукобу француских војних снага са Фронтом националног ослобођења током Алжирског рата за независност (1954–1962).¹² Истраживања су генерално указивала да је након Другог светског рата број победа на страни војно слабијег противника био за 10 процената већи у односу на број победа компаративно јачег противника у сукобу што је знатно другачије у поређењу са периодом током прве половине 20. века када је број победа на страни јачег противника био за 30 процената већи у односу на број победа слабијег противника.¹³

3. ТРАНСФОРМАЦИЈА РАТА У УНИПОЛАРНОМ ПОРЕТКУ

Година 1991. означила је крај Хладног рата и почетак униполарног глобалног поретка у коме је дошло до тектонских промена на међународној сцени. Нестанком совјетског супарника на Истоку САД су добиле прилику да неометано попуне настали геополитички вакуум како у постсовјетском простору тако и у простору непосредног совјетског утицаја, пре свега у Европи и Азији а, сходно геостратегијском значају, простор *Rimland*-а је имао приоритет у томе. Из тих разлога, америчке војне интервенције у Ираку (1991), БиХ (1995) и СР Југославији (1999) као и различите облике подршке сепаратистичким снагама на Балкану и Кавказу, треба посма-

11) Karl Lowe, "Hybrid War in Vietnam", in: *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present* (eds. Williamson Murray, Peter R. Mansoor), Cambridge University Press, 2012, стр. 254-288.

12) Roger Trinquier, *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency*, Praeger Security International, 2006.

13) Ivan Arreguin-Toft, "How the Weak Win Wars – A Theory of Asymmetric Conflict", *International Security*, Vol. 26, No. 1, Summer 2001, стр. 97.

трати као намеру САД да утврди своје геостратегијске позиције у Западном и Јужном простору. Они су са Источним простором чинили ланац од три велика простора коме је, у униполарном периоду, Бжежински наменио улогу Спајкменовог хладноратовског *Rimland*-а. Ланац је требао да сачува глобалну америчку доминацију дуж три океанска прочеља Атлантски, Индијски и Тихи океан, и да по ободу дугорочно опаше Евроазију, односно Средњи простор кога је, у суштини, представљао *Heartland* (Слика 2).

Слика 2: Ланац од три простора од значаја за очување америчке глобалне доминације након Хладног рата

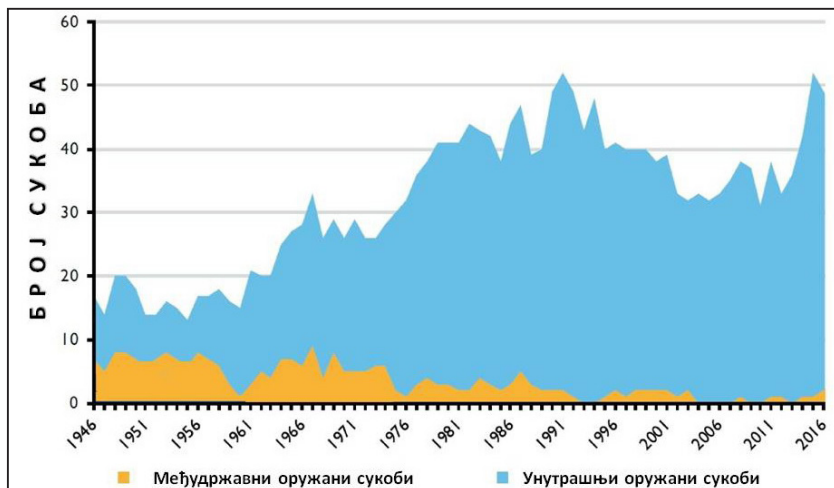

Извор: Слика преузета и прерађена из: Zbignjev Bžežinski: *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica; Romanov, Banja Luka, 2001, стр. 37.

Изузимајући америчку инволвираност у класичном међудржавном сукобу Ирака и Кувајта, у првој деценији апсолутне америчке глобалне доминације настављен је континуитет грађанских ратова из периода Хладног рата у коме је била укључена нека велика сила. Од 1991. до 2000. године било је у просеку 11 оружаних конфликта на годишњем нивоу, што је знатно више од просека из времена Хладног рата, када их је у просеку било 4,5 годишње.¹⁴ Међутим, генерално посматрано, у другој половини 20. века, грађански ратови са међународном позадином постали су преовлађујући облик сукоба у глобалној арени а услед изражене цивилне димензије, с обзиром на унутрашњи карактер, они су били обележени великим бројем жртава. На такве карактеристике савремених ратова, које су се разликовале од оних из доба модерне, јасно указују квантитативни показатељи.

14) Зоран Килибарда, Мирослав Младеновић, Владимир Ајзенхамер, *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 11.

Графикон 1: Однос унутрашњих и међдржавних оружаних сукоба у периоду 1946–2016. године

Извор: Графикон преузет и прерађен из: Dupuy Kendra *et al.*, *Trends in Armed Conflict, 1946–2016*, нав. дело.

У другој половини 20. века број грађанских (унутрашњих) ратова постао је знатно већи у односу на традиционалне ратове између држава из доба модерне, уз стално присутан тренд повећања грађанских а, с друге стране, опадања броја међдржавних ратова¹⁵ (Графикон 1). Од 1945. до 2001. године, број настрадалих људи у тим сукобима био је двоструко већи од броја настрадалих у 19. веку, а чак седмоструко већи од броја настрадалих у 18. веку. За разлику од периода модерне који је обележен отвореним оружаним сукобима између великих сила, и то тежишно на њиховим територијама, „већина савремених ратова настајала је на простору Глобалног југа где се налазе државе са највећим бројем становника, најнижим дохотком и понајмање стабилном влашћу“.¹⁶

Све до краја 20. века очекивало се да ће локални грађански ратови постати нека врста норме и да ће обликовати глобални пејзаж 21. века. Међутим, на основу искустава из хладноратовског сукоба у Авганистану (1979–1989), постхладноратовских у бившој Југославији – БиХ и СРЈ (1992–1995; 1999), постсовјетском простору – Чеченија (1994–1996; 1999–2000) али и искустава из терористичке праксе Ал Каиде током 1990-тих година,¹⁷ та очекивања

15) Dupuy Kendra *et al.*, *Trends in Armed Conflict, 1946–2016*, Conflict Trends 02, Peace Research Institute Oslo, Norway, 2017, стр. 3.

16) Charles William Kegley, Shannon Lisey Blanton, *World Politics: Trend and Transformation*, 2010–2011 Edition, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, стр. 233-234.

17) Напад Ал Каиде на Светски трговински центар у Њујорку (1993), затим напади Ал Каи-

су доведена у питање. Уочена је могућност да ће се у 21. веку мноштво малих ратова, нарочито у централном простору исламске цивилизације (Јужни простор), водити од стране припадника терористичких организација. При томе, очекивало се да ће ови недржавни колективитети оспоравати конвенционалну супериорност Запада, и то на глобалном нивоу, што је свакако представљало нову фазу трансформације рата. Почетком новог миленијума оваква предвиђања потврђена су не само нападом Ал Каиде на САД 2001. године већ и током војних операција САД у Авганистану (2001) и Ираку (2003), операције Израела против Хезболаха у јужном Либану (2006), грађанског рата у Либији (2011) и актуелног рата у Сирији (2011-).

Узрок новог таласа трансформације рата свакако је била појава Ал Каиде и јачање талибанског покрета у десетогодишњем авганистанском рату који је резултовао стварањем „Глобалног салафистичког цихада“, децентрализованог транснационалног исламистичког покрета који је објединио различите терористичке колективитете широм света.¹⁸ Настао од стране фундаменталистичких снага унутар исламских земаља, као реакција на владавину секуларних постколонијалних режима, покрет је знатно ојачао 1990-тих година на идеји супротстављања „вестернизацији“ исламске цивилизације.¹⁹ Како Степић износи: „буђење исламског чиниоца представљало је промену епохалних размера који је статус геополитичког објекта заменио амбицијом да постане важан глобални геополитички субјект“.²⁰

Од почетне блиске сарадње са САД и другим западним силама у авганистанском, југословенском и чеченском сукобу, „Глобални салафистички цихад“ је пред крај 20. века израстао у озбиљног идеолошког, али и војног супарника Запада изазивајући његову конвенционалну супериорност па чак и способност да заштитити своје грађане на сопственој територији. Доказ томе свакако је терористички напад Ал Каиде на Њујорк и Вашингтон 2001. године, али и низ других терористичких напада на тлу САД и западне Европе. Тиме је, почетком новог века, међународни глобални тероризам постао кључна детерминанта савремених оружаних сукоба по чему су се они знатно разликовали од грађанских сукоба локал-

де на америчке амбасаде у Танзанији и Кенији (1998) као и на амерички ратни брод “USS Cole” у Јемену (2000).

18) Mark Sejdžmen, *Terorističke mreže*, Udruženje diplomaca Centra „Džordž K. Maršal“, Beograd, 2006.

19) Bernard Luis, *Kriza islama*, Čarobna knjiga, Beograd, 2004.

20) Миломир Степић, „Исламски Heartland“, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2017, Институт за политичке студије, Београд, стр. 60.

ног карактера из доба Хладног рата. Само током прве деценије 21. века догодило се више од 5.500 терористичких напада у којима је погинуло више од 3.500 а рањено више од 78.000 људи. Наведена статистика сугерише закључак да са престанком хладноратовског надметања није престало ратно стање већ да је Хладни рат само замењен не много мање опасним „Хладним миром“.²¹

Оно што се променило током овог периода у односу на Хладни рат јесте чињеница да је изазивач глобалних америчких и западних интереса уместо СССР-а постао покрет „Глобалног салафистичког дихада“. Стратешки циљеви покрета били су јасно представљени у декларацији Ал Каиде „Рат против Американаца који су окупирали земљу Два Света Места“ из 1996. године и бин Ладеновој фатви „Дихад против Јевреја и крсташа“ из 1998. године.²² Декларација је означавала покретање верског рата против „непријатеља који је близу“, односно америчких трупа и њених арапских савезника на Блиском истоку (Јужни простор), док је фатвом рат проширен на „непријатеља који је далеко“, то јест на територију САД и целокупног Запада. Концепт остваривања глобалних циљева стратегије „Глобалног салафистичког дихада“ подразумевао је примену различитих метода ратовања против Запада, доминантно путем тероризма на територији Запада па све до класичних војних метода на Блиском истоку. То је знатно умањило ефикасност конвенционалне супериорности САД у борби против талибана у Авганистану и Ал Каиде у Ираку, Израела против Хезболаха у Либану и, генерално, против „Глобалног салафистичког дихада“ у простору западних земаља.

Непосредно након напада Ал Каиде на САД 2001. године, услед неуспеха америчких снага у Авганистану и Ираку, покренута је широка дебата унутар западних војних кругова о ефикасности америчке револуције у војним пословима „РВП“. Суштински, „РВП“ представља технолошку, организациону и доктринарну адаптацију војске на основне промене у социјалним, политичким и другим друштвеним областима.²³ Проблем је био у томе што је америчка „РВП“ с краја 1980-тих година била вођена хладноратовском логиком те је организациона и доктринарна трансформација америчких и других западних оружаних снага била заснована

21) Зоран Килибирада, Мирослав Младеновић, Владимир Ајзенхамер, *Геополитичке перспективе савременог света*, нав. дело, стр. 11.

22) Darko Trifunović, Goran Stojaković, Milinko Vračar, *Terorizam i vehabizam*, IP Filip Višnjić, Beograd, 2011, стр. 126.

23) Gary Chapman, *An Introduction to the Revolution in Military Affairs*, XV Amaldi Conference on Problems in Global Security, Helsinki, Finland, September 2003, Internet, <http://www.lincci.it/rapporti/amaldi/papers/XV-Chapman.pdf>, 03/11/2017.

искључиво на имплементацији технолошких иновација у вођењу рата не узимајући у разматрање дубоке социјалне (цивилне) промене у оперативном окружењу.

Показало се да су амерички стратеги током Хладног рата погрешно проценили не само будуће оперативно већ и стратегијско окружење те да пројектована конвенционална „РВП“ није могла да одговори на новонастале неконвенционалне и нетрадиционалне претње које данас познајемо као „асиметричне“, „ирегуларне“ или „хибридне“. Несумњиво, техничко-технолошки развој, и на њему заснована промена тактике начина употребе војних снага, допринели су достизању неприкосновене конвенционалне супериорности западних армија и, следствено томе, промени физиономије ратних сукоба на почетку 21. века. Ипак, услед нестанка конвенционалног (совјетског) супарника на Истоку а, с друге стране, појаве ирегуларних војних формација „Глобалног салафистичког цихада“, оперативно и стратегијско окружење знатно је више обликовано социјалним аспектом постхладноратвског глобалног „миљеа“, то јест оним што је Кордесман назвао „револуцијом у цивилно-војним пословима“.²⁴

Тиме су оружани сукоби након Хладног рата били последица његовог окончања, настанком вакуума власти типичног за транзиционе периоде у светским пословима, доступности вишка оружја, дискредитовања социјалистичких идеологија, дезинтеграције тоталитарних држава, повлачења подршке велесила штићеничким режимима, нарастања етничких и, посебно, религијских антагонизама. Тиме је на постсовјетском, постјугословенском и просторима Блиског Истока и севера Африке отворена „Пандорина кутија“ нарастајућег национализма и религијског екстремизма што је навело Калдорову да кроз своју теорију „нових ратова“ укаже да су циљеви нових ратова везани за политику идентитета, за разлику од геополитичких или идеолошких циљева ранијих ратова.²⁵

Покретањем бројних локалних и регионалних криза, ти простори су постали база за појаву нових или нарастање већ постојећих недржавних, терористичких колективитета чија је снага значајно оспоравала моћ држава у којима су деловали а на глобалном нивоу угрожавала безбедност западних држава и њихове спољнополитичке интересе. Сукоби у Авганистану, Ираку и Либану потврдили су способност недржавних актера попут талибана, Ал Каиде или Хез-

24) Anthony H. Cordesman, *21st Century Conflict: From "Revolution in Military Affairs" (RMA) to "Revolution in Civil-Military Affairs" (RCMA)*, Center for Strategic and International Studies, July 2, 2015, Internet, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/legacy_files/files/publication/150702_Speech_RMA_RCMA_Rev_in_Mil_Affairs.pdf, 03/11/2017.

25) Meri Kaldor, *Novi stari ratovi – organizovano nasilje u globalizovanoj eri*, Beogradski put, Beograd, 2005, стр. 16-19.

болаха, да успешно комбинују елементе конвенционалног и неконвенционалног ратовања са другим невојним моделима операција на један нови и непознат начин који је изазивао западну војну праксу због доживљаја неефективности. Сматрало се да су недржавни актери приказали висок ниво војне софистицираности увећавајући своје могућности успешним коришћењем савремених система наоружања, технологија и тактика зашта се сматрало да до тада није било иманентно недржавним противницима. Комбиновање оваквих конвенционалних могућности са неконвенционалним вештинама и чинећи то истовремено унутар истог бојног поља виђено је као потенцијална нова и истакнута карактеристика недржавних актера у савременим сукобима. Овакав концепт ратовања недржавних актера, подстакнут асиметријом снага страна у сукобу, назван је од стране Матиса и Хофмана „хибридно ратовање“ и означен као главна претња по западне глобалне интересе на почетку 21. века.²⁶

4. ТРАНСФОРМАЦИЈА РАТА У МУЛТИПОЛАРНОМ ПЕРИОДУ

Иако је међу теоретичарима дуго присутно мишљење да се свет већ увелико налази у ери мултиполаризма не постоји опште прихваћена историјска одредница која би такав поредак озваничила. Ипак, 2014. година се, условно и симболично, може посматрати као таква одредница с обзиром да је руска „анексија Крима,²⁷ изазвала најзначајније поремећаје у односима великих сила још од периода завршетка Хладног рата. На почетку 21. века овај догађај је означио повратак Русије у ред великих сила и немогућност Запада да се томе одупре. Међутим, овај догађај није означио само почетак дуго очекиваног мултиполарног глобалног поретка у коме ће поред САД и Русије, такође, и Кина чинити један од светских полова моћи, већ и нови талас трансформације рата који је уследио након завршетка Другог светског рата.

Поистовећивање неконвенционалног начина на који је Русија користила војне снаге током „анексије Крима“ са неконвенционалним начином ратовања ирегуларних изазивача САД у Авганистану и Ираку, искоришћени су на Западу за означавање руског ангажмана као „хибридно ратовање“ или „сукоба у сивој зони“.

26) James N. Mattis, Frank G. Hoffman, “Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars”, *U.S. Naval Institute, Proceedings Magazine*, Issue: November 2005, Vol. 132/11/1,233; Frank G. Hoffman, *Conflict in the 21st Century – The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007.

27) У академској и широј јавности присутна је дилема да ли припајање Крима Русији представља његову анексију или враћање под уставно окриље Русије.

Услед изузетног геополитичког значаја која је украјинска криза задобила у западној јавности, термин „хибридно ратовање“ убрзо је изашао из уског разматрања унутар западних војних кругова и задобио глобалну политичку, медијску али и академску пажњу. Само у првој години трајања кризе, појавило се на стотине чланака у различитим часописима и на десетине хиљаде вести на интернет порталима које су објашњавале нову руску војну доктрину користећи термин „хибридно ратовање“.²⁸ Он је убрзо усвојен и од стране политичког естаблишмента НАТО²⁹ док су се многобројне западне академске институције утркивале у публикавању тзв. научних анализа и радова који су упозоравали на значајне безбедносне импликације руске доктрине хибридног практиковања рата, нарочито по безбедност западних земаља.

Анализе новог концепта вођења рата указивала су на смањену или прикривену употребу регуларних војних снага уз наглашено коришћење других, невојних садржаја иза којих је стајао шири државни апарат те је значење термина „хибридно ратовање“ еволуирало са почетног стајалишта као искључиво војног концепта недржавних актера ка државном концепту нетрадиционалног ратовања у коме су поред војних укључени и сви остали инструменти и капацитети националне моћи. Тако се некадашња перцепција носиоца хибридног практиковања рата померила са недржавних, ирегуларних актера попут Ал Каиде, талибана или Хезболаха ка државним актерима попут Русије а касније Кине, Ирана и Северне Кореје. Према таквом схватању, држава, са високо централизованим способностима да координира и синхронизује своје инструменте „тврде“ и „меке“ моћи (војна сила, дипломатија, економија, привреда, медији, итд), била је у могућности да оствари синергичку силу са мултипликованим ефектима у пуном спектру војног и цивилног простора противника.³⁰

Постављајући наведене државе у фокус анализе нових безбедносних претњи Западу, државоцентрични приступ концепту „хибридног ратовања“ указивао је на „пуну интеграцију војних и невојних инструмената државне моћи за постизање политичких циљева, у којима је питање употребе оружане, силе или претња њеном употребом,

28) То потврђују подаци из истраживања које је спроведено 11. маја 2015. године, дакле годину дана од отпочињања кризе, када је на Google претраживачу добијено 132.900 резултата који су садржали енглеску синтагму “Hybrid Warfare” (Andras Racz, *Russia's in Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*, The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, FIIA Report 43, 2015, стр. 27).

29) *Hybrid War – Hybrid Response*, NATO Review Magazine, Internet, <http://www.nato.int/docu/review/2014/russia-ukraine-nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm>, 17/12/2017.

30) Erik Reichborn-Kjennerud, Patric Cullen, *What is Hybrid Warfare?*, Policy Brief 1/2016, Norwegian Institute of International Affairs, 2016.

играла централну улогу. Анализом различитих појмовних одређења, посебно оних датих у последњих десетак година унутар западне академске заједнице, увиђа се сагласност да је у концепту „хибридног ратовања“ наглашена улога невојних средстава субверзивне природе док је улога оружане силе минимизирана, прикривена или чак није ни нужна. Према мишљењу појединих теоретичара „нападајућа држава не треба експлицитно да користи оружану силу. Циљ нападача је да контролише умове политичког руководства и становништво нападнуте државе. Ако се користи војна сила, она се користи тајно“.³¹

За разлику од класичних ратних сукоба, у којима је доминирао концепт заснован на масовној употреби оружане силе, овакво виђење рата представљало је најзначајнију новину у досадашњој историји његовог разматрања. Класична и још увек актуелна теорија о рату заступа становиште да је суштина рата заснована на сили – физичком насиљу, са доминантном улогом оружане борбе. На самом почетку свог капиталног дела *О рату* Клаузевиц је сасвим јасно изнео своје разумевање рата као „акта силе како би се противник принудио на потчињавање нашој вољи“.³² Основни мото класичне теорије јесте „победити противника у бици“, стога, без оружане борбе нема ни рата као друштвене појаве. Она представља неизоставни садржај сваког правог рата што не значи да остали неоружани садржаји, економски, политички, пропагандни и други нису значајни, напротив, њихова улога и утицај на крајњи исход рата све више расту, али рат као посебна друштвена појава обавезно садржи оружану борбу, што га издваја од других и њему сличних појава и процеса и што га чини препознатљивим“.³³

Услед значајне теоријске неутемљености и појмовних нејасноћа, термин „хибридно ратовање“ временом је задобио значајну количину критике. У великој мери оне су му упућене из разлога што је овај концепт изведен из перцепције која је била усмерена ка непријатељу а не ка себи, пребацујући тиме дефиницију и значење феномена према предмету анализе. Тиме је „хибридно ратовање“ задобило недостатак концептуалне јасноће. Термин је нападнут и због тога што представља свеобухватну фразу или сложеницу са ограниченом аналитичком вредношћу која не садржи ништа јасно ново. Такође, критикован је и због нарушавања разлике између мира, сукоба и рата, и што се протеже тако широко тежећи да концептуално постане синоним Великој стратегији.³⁴

31) *Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, 2015.

32) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, нав. дело, стр. 41.

33) Слободан Б. Микић, *О рату*, Друго издање, Прометеј, Нови Сад, 2006, стр. 50-51.

34) Erik Reichborn-Kjennerud, Patric Cullen, *What is Hybrid Warfare?*, нав. дело.

У прилог бројних критика упућених термину Ечеварија износи да „хибридно ратовање“ обухвата мере које укључују војне, економске, информативне и дипломатске линије. Међутим, нити једна од ових мера није нова, осим на начин на која је свака од њих унапређена новим технологијама. Ипак, многи западни стручњаци из области безбедности позивају на револуционарне мере за решавање онога што погрешно схватају као нови облик рата, такозвани „хибридни рат“, који заправо то није већ представља примену класичних стратегија принуде.³⁵ Да „хибридно ратовање“ не представља нови концепт ратовања него примену различитих мера из стратегија држава изазивача западних глобалних интереса постало је становиште и многих других теоретичара у протеклом периоду.

Поменуто, али и друге постојеће нејасноће везане за употребу и значење термина „хибридно ратовање“, или „сукоба у сивој зони“, упућују на шири проблемски оквир који је неопходан за усмеравање даљих праваца истраживања не само предметног феномена већ и питања која су везана за трансформацију рата, односно промена његових карактеристика али, што је сигурно значајније, његове природе или суштине. На овакав закључак недвосмислено наводе мишљења да је оружано насиље све мање садржано у савременим сукобима као и све присутније мишљење теоретичара да његово присуство чак није ни нужно. У прилог томе треба навести мишљење Дугина и Савина да технолошки развој доводи до пацификације средстава вођења рата и да ће се у будућности водити ратови, попут тзв. мрежних ратова, који неће садржати физичко већ ментално насиље у имагинарној, информационој димензији.³⁶ Оваква револуционарна предвиђања будућих ратова нас враћају на сам почетак, односно на суштинско питање на које још нема опште прихваћеног одговора – шта је то рат? Без овог одговора није могуће у потпуности дати одговор на питање – како се то рат мења? На наведени проблем указује и проф. Стрекан: „Ако настојимо да утврдимо да ли се рат мења, и ако је то тако, како те промене утичу на међународне односе, морамо најпре знати шта је рат. Један од главних изазова са којима се данас суочавају међународни односи јесте то да заправо не знамо шта је рат а шта није. Последице наше збуњености би се чиниле апсурдним да нису тако дубоко опасне“.³⁷

35) Antulio J. Echevarria II, *Operating in the Gray Zone An Alternative: Paradigm for US Military Strategy*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2016, стр. 1.

36) Видети више у: Александр Дугин, Леонид Савин, *Мрежни ратови*, Авала прес, Београд, 2018.

37) Hew Strachan, *The Changing Character of War*, Europaem, Oxford, UK, 2007, стр. 2.

ЛИТЕРАТУРА

- Дугин Александр, Савин Леонид, *Мрежни ратови*, Авала прес, Београд, 2018.
- Килибарда Зоран, Младеновић Мирослав, Ајзенхамер Владимир, *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014.
- Клаузевиц Карл фон, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.
- Микић Слободан Б., *О рату*, Друго издање, Прометеј, Нови Сад, 2006.
- Мирковић Тодор, *Стратегије и доктрине суперсила и блокова*, ВИЗ, Београд, 2003.
- Старчевић Срђан В., Благојевић Срђан, „Кревелдов спор са Клаузевицем – да ли је смисао рата политички?“, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2017, Институт за политичке студије, Београд, стр. 117-134.
- Степић Миломир, *Геополитика: Идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016.
- Степић Миломир, „Геополитичност ширења Европске уније и положај Србије“, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2010, Институт за политичке студије, Београд, стр. 17-42.
- Степић Миломир, „Исламски Heartland“, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2017, Институт за политичке студије, Београд, стр. 57-80.
- Ambrożek Mateusz, „Pękanie Rimlandu” jako sposób rywalizacji hegemonicznej, Internet, <http://geopolityka.net/mateusz-ambrozek-pekanie-rimlandu-jako-sposob-rywalizacji-hegemonicznej/>, 02/11/2017.
- Arreguín-Toft Ivan: “How the Weak Win Wars – A Theory of Asymmetric Conflict”, *International Security*, Vol. 26, No. 1, Summer 2001, стр. 93-128.
- Bžežinski Zbignjev, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica; Romanov, Banja Luka, 2001.
- Chapman Gary, *An Introduction to the Revolution in Military Affairs*, XV Amaldi Conference on Problems in Global Security, Helsinki, Finland, September 2003, Internet, <http://www.lincci.it/rapporti/amaldi/papers/XV-Chapman.pdf>, 03/11/2017.
- Cordesman Anthony H., *21st Century Conflict: From “Revolution in Military Affairs” (RMA) to “Revolution in Civil-Military Affairs” (RCMA)*, Center for Strategic and International Studies, July 2, 2015, Intrenet, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/legacy_files/files/publication/150702_Speech_RMA_RCMA_Rev_in_Mil_Affairs.pdf, приступљено: 03/11/2017.
- Echevarria Antulio J. II, *Operating in the Gray Zone An Alternative: Paradigm for US Military Strategy*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2016.
- Hoffman Frank G., *Conflict in the 21st Century – The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, December 2007.

- Hybrid warfare: A new phenomenon in Europe's security environment*, Jagello 2000 for NATO Information Centre in Prague, 2015.
- Hybrid War – Hybrid Response*, NATO Review Magazine, Internet, <http://www.nato.int/docu/review/2014/russia-ukraine-nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm>, 17/12/2017.
- Kaldor Meri, *Novi stari ratovi – organizovano nasilje u globalizovanoj eri*, Beogradski put, Beograd, 2005.
- Kegley Charles William, Blanton Shannon Lisey, *World Politics: Trend and Transformation*, 2010–2011 Edition, Wadsworth, Cengage Learning, 2011.
- Kendra Dupuy *et al.*, *Trends in Armed Conflict, 1946–2016*, Conflict Trends 02, Peace Research Institute Oslo, Norway, 2017.
- Kreveld Martin van, *Transformacija rata*, JP Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010.
- Lind William S. *et al.*, *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, Marine Corps Gazette, October 1989.
- Lowe Karl, “Hybrid War in Vietnam”, in: *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present* (eds. Williamson Murray, Peter R. Mansoor), Cambridge University Press, 2012.
- Luis Bernard, *Kriza islama*, Čarobna knjiga, Beograd, 2004.
- Mattis James N., Hoffman Frank G., “Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars”, *U.S. Naval Institute, Proceedings Magazine*, Issue: November 2005, Vol. 132/11/1, 233.
- Miršajmer Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Izmenjeno i dopunjeno izdanje, Čigoja štampa, Beograd, 2017.
- Mumford Andrew, *Proxy Warfare*, Polity Press, Cambridge, UK, 2013.
- Naj Džozef S., *Paradoks američke moći: Zašto jedina supersila ne može sama*, BMG, Beograd, 2004.
- Racz Andras, *Russia's in Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist*, The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki, FIIA Report 43, 2015.
- Reichborn-Kjennerud Erik, Cullen Patric, *What is Hybrid Warfare?*, Policy Brief 1/2016, Norwegian Institute of International Affairs, 2016.
- Sejđžmen Mark, *Terorističke mreže*, Udruženje diplomaca Centra „Džordž K. Maršal“, Beograd, 2006.
- Spykman Nicholas, *The Geography of the Peace*, Brace & Co, New York, 1944.
- Strachan Hew, *The Changing Character of War*, Europaem, Oxford, UK, 2007.
- Trifunović Darko, Stojaković Goran, Vračar Milinko, *Terorizam i vehabizam*, IP Filip Višnjić, Beograd, 2011.
- Trinquier Roger, *Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency*, Praeger Security International, 2006.

Milinko Vracar, Jovanka Saranovic

WAR TRANSFORMATION AT THE TURN OF THE 20TH TO THE 21ST CENTURY

Resume

During the Cold War, the key role in the war transformation had two post-war processes that took place simultaneously on the international arena. The first one was the indirect competition of a super powers for the global domination over neutral, nonaligned countries and the second one was the decolonization process. In the shadow of nuclear danger, the interaction of these processes resulted in a series of local civil wars in Third World countries behind which, as a rule, were the super powers, USA and USSR. This kind of conflict became more prevalent in the second half of the 20th century, and the traditional form of armed conflict between the states has almost disappeared. The characteristics of contemporary armed conflicts differed from traditional because one side of the conflict was a non-state actor. This has led to irregularities, nonlinearities and asymmetries of contemporary conflicts as its dominant characteristics. By strengthening Islamist transnational terrorist organizations in the period of the unipolar global order, non-traditional conflicts became global and, as such, they effectively disputed the conventional superiority of the western great powers in achieving the strategic interests. Thereby, at the beginning of the new century, international global terrorism became the key determinant of contemporary armed conflicts by what they were different considerably from the local civil conflicts from the Cold War era. The return of Russia as a great power and the rising of China's power marked the beginning of the multipolar world. The military aspect of the foreign policy activities of the mentioned states, as well as other challengers of strategic interests of Western powers such as Iran and North Korea, is marked by the new concept of war. It included the full integration of military and non-military instruments of state power to achieve political goals in which the role of armed forces is minimized, concealed or even not necessary. This view of the new concept of war was the most significant novelty in the history of studying the war.

Keywords: war transformation, war theory, bipolarism, unipolarism, multipolarism

* Овај рад је примљен 05. априла 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. јуна 2018. године.